

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Кафедра соціології

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Декан соціологічного факультету

 Олена МУРАДЯН

30 червня 2023 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ КРИТИКИ»**

Рівень вищої освіти перший (бакалаврський) рівень

Галузь знань: 05 - соціальні та поведінкові науки

Спеціальність: 054-соціологія

Освітня програма «Соціально-політичні та маркетингові дослідження»

Вид дисципліни: за вибором

Факультет: соціологічний

2023 / 2024 навчальний рік

Історія та теорія соціальної критики

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою соціологічного факультету
28 червня 2023 року, протокол № 6

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Ніколасвський Валерій Миколайович – кандидат філософських наук, доцент, професор кафедри соціології.

ОНОВЛЕННЯ:

Зубарєв Олександр Сергійович – кандидат соціологічних наук, доцент ЗВО кафедри соціології соціологічного факультету.

Програму схвалено на засіданні кафедри соціології

Протокол № 7 від 22 червня 2023 року

В.о. завідувачки
кафедри соціології

Людмила СОКУРЯНСЬКА

Програму погоджено з гарантом освітньої програми «Соціально-політичні та маркетингові дослідження»

Гарант освітньої програми
«Соціально-політичні та
маркетингові дослідження»

Олена МУРАДЯН

Програму погоджено з науково-методичною комісією соціологічного факультету

Протокол № 9 від 26 червня 2023 року

Голова науково-методичної комісії
соціологічного факультету

Юлія СОРОКА

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Історія та теорії соціальної критики» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності 054 – соціологія.

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Історія та теорії соціальної критики» є ознайомлення студентів із основними напрямками соціальної критики та критичними теоріями суспільства й демонстрація їх значущості для розвитку соціогуманітарного знання.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є соціально-критична рефлексія у загальному контексті виникнення, становлення та розвитку соціогуманітарного знання.

Міждисциплінарні зв'язки: соціологія, філософія, історія, політологія, економічна теорія, психологія, культурологія, педагогіка, логіка.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни

Основними завданнями вивчення дисципліни є ознайомлення студентів із становленням та загальними векторами розвитку критичної соціальної рефлексії, етапами розвитку соціальної критики, найбільш значущими критичними теоріями суспільства та їх теоретичними та практичними наслідками.

1.3. Кількість кредитів: 4

1.4. Загальна кількість годин – 120 годин.

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
за вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
4-й	
Семестр	
2-й	
Лекції	
30 год.	
Практичні, семінарські заняття	
30 год.	
Лабораторні заняття	
Самостійна робота, у тому числі	
60	
Індивідуальні завдання	
2 контрольні роботи – 10 год.	

1.6. Заплановані результати навчання.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми, Освітнього стандарту спеціальності 054 – «Соціологія» за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти (затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 04.03.2020 № 371, зі змінами, затвердженими Наказом Міністерства освіти і науки України від 28.05.2021 № 593) студенти повинні набути компетентності та демонструвати такі результати навчання:

Загальні компетентності

ЗК 08. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 10. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

Спеціальні компетентності

СК 01. Здатність оперувати базовим категоріально-понятійним апаратом соціології.

СК 03. Здатність аналізувати соціальні зміни, що відбуваються в Україні та світі в цілому.

СК 06. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації.

СК 07. Здатність презентувати результати соціологічних досліджень для фахівців та нефахівців

Програмні результати навчання

ПРН 01. Використовувати понятійний апарат соціології в освітній, дослідницькій та інших сферах професійної діяльності.

ПРН 03. Застосовувати положення соціологічних теорій та концепцій до дослідження соціальних змін в Україні та світі.

ПРН 04. Пояснювати закономірності та особливості розвитку і функціонування соціальних явищ у контексті професійних задач.

ПРН 08. Обґрунтовувати власну позицію, робити та аргументувати самостійні висновки за результатами досліджень і аналізу професійної літератури.

ПРН 11. Презентувати результати власних досліджень для фахівців і нефахівців.

ПРН 13. Відтворювати факти (дати, події, принципи й закономірності суспільного розвитку), встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, явищами, робити висновки, аргументувати свої думки

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-КРИТИЧНОЇ ТЕОРІЇ

Тема 1. Вступ до дисципліни. Передумови формування соціальної критики.

Програмові засади дисципліни: мета, цілі, завдання. Структура дисципліни. Інформаційні ресурси (література навчальна та наукова, сайти, аналітичні центри). Завдання для самостійної роботи. Критерії оцінювання.

Соціальна незадоволеність як передумова формування рефлексії щодо суспільства. Соціальна критика та утопічний світогляд. Соціальна критика та соціальна апологетика. Загальні вектори соціальної критики: «ліва» та «права» соціальна критика: час та простір, «Золота доба» та «у-топія».

Тема 2. Концептуальні засади соціальної критики. Основи соціології критики.

Чинники становлення соціальної критики. Соціальна критика як субдисципліна та самостійна дисципліна у соціогуманітарному просторі. Криза соціології як чинник розвитку соціальної критики. Фрагментація, спеціалізація та гібридизація соціального знання, їхні форми. Критичне мислення як предмет соціологічного аналізу. Макро-, мезо- та мікро- масштаби прояву соціальної критики. Соціетальна критика. Свідомість соціетальних критиків. Статус соціального критика. Критика у науці та її форми. Лінгвістичний аспект соціальної критики.

Тема 3. Універсальні вектори соціальної критики. Соціальна критика у стародавні часи: Шумер, Єгипет, Китай, Індія.

Формування критичної рефлексії у стародавніх державах. Універсальна міфологема «Золотої Доби». Ескапізм та реформістські проекти у стародавні часи. Спроби впровадження у життя утопічних проектів у стародавній час.

Тема 4. Соціальна критика в античну добу.

Демократичні, аристократичні, авторитарні та ескапістські тенденції в античній соціальній критиці. «Держава» Платона. Нігілізм кініків. Гуманізм епікурейства. Проповідь поміркованості у стоїцизмі.

Тема 5. Соціально-критичні потенції християнства. Критичні концепції у добу Середньовіччя та Ренесансу.

Зародження християнства як ідеології нижчих верств населення римської імперії. Перетворення християнства на державну ідеологію та відтворення її критичного потенціалу у християнському сектантстві протягом Середньовіччя. Гуманізм Ренесансу та «титанізм» (за О. Лосевим). Витоки лібертаріанства. Авторитаризм Н. Макіавелі.

Розділ 2. СОЦІАЛЬНА КРИТИКА У НОВИЙ ЧАС

Тема 6. Соціально-критичні потенції Просвітництва та Реформації.

Гуманізм Просвітництва та антиклерикалізм. Пправе та ліве лібертаріанство. Реформація. Протестантизм.

Тема 7. Соціальна критика «зліва». Домарксистські та немарксистські «ліві» соціально-критичні концепції.

«Свобода, рівність та братерство» як гасла Великої Французької Революції. «Утопія» Т. Мора. Ідеї Сен-Симона, Фур'є та Оуена та спроби їх реалізації у соціальній практиці. Анархізм. Утопія як досвід системного передбачення соціального майбутнього.

Тема 8. Класичний марксизм. Марксизм у ХХ ст.

Витоки марксизму та його становлення. Марксистська критика нерівностей у суспільстві. Критика відчуження. Теорія суспільно-економічних формацій та революція.

Марксизм у ХХ ст. Практики реалізації революційних ідей марксизму у ХХ ст. Ленінізм, троцькізм та сталінізм. Ревізіонізм.

Франкфуртська школа та «нові ліві». Марксистська критика «суспільства споживання» та антиконсюмеризм. Анархомарксизм та контркультура. Неомарксизм та постмарксизм. Криза марксизму після падіння «залізної завіси» та спроби його подолання.

Тема 9. «Правий» вектор соціальної критики.

Права соціально-політична думка як відповідь на лібертарні тенденції Нового Часу. Кров та раса. Аристократизм та егалітаризм у «правій» соціально-політичній думці. Клерикалізм та езотеризм. Спроби впровадження правої ідеології у соціальну практику протягом ХХ ст. «Нові праві» та «правий» вектор соціальної критики у сьогоденні.

Тема 10. Постмодерна соціальна критика.

Постколоніалізм, феміністичний та екологічний напрямки соціальної критики. Спроби синтезу, виходу за дихотомію «правого» та «лівого». Відкриття «нових нерівностей» та спроби їх подолання. Глобальний рівень нерівностей та анти-, альтерглобалізм. Гендерна нерівність, експлуатація та емансипація. Актуалізація та осмислення екологічної проблематики у ХХ – на початку ХХІ ст. Спроби відходу від класового підходу у «лівій» соціально-політичній думці. Діалектика «правого» та «лівого» у критичних теоріях постмодерну. Утопія у добу постмодерну.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усь го	у тому числі					ус ь го	у тому числі				
		л	п	л а б.	ін д.	с. р.		л	п	лаб.	інд .	с. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Виникнення та становлення соціально-критичної теорії												
Тема 1. Вступ до дисципліни. Передумови формування соціальної критики	10	4	4	-	-	2	-	-	-	-	-	-
Тема 2. Концептуальні засади соціальної критики. Основи соціології критики	14	4	2	-	-	8	-	-	-	-	-	-
Тема 3. Універсальні вектори соціальної критики. Соціальна критика у стародавні часи: Шумер, Єгипет, Китай, Індія	8	1	2	-	-	5	-	-	-	-	-	-
Тема 4. Соціальна критика в античну добу	5	1		-	-	4	-	-	-	-	-	-
Тема 5. Соціально-критичні потенції християнства. Критичні концепції у добу Середньовіччя та Ренесансу	6	2	2	-	-	2	-	-	-	-	-	-
Контрольна робота	7		2			5						
Разом за розділом 1	50	12	12	-	-	26	-	-	-			-
Розділ 2. Соціальна критика у Новий Час												
Тема 6. Соціально-критичні потенції Просвітництва та Реформації	12	4	2	-	-	6	-	-	-	-	-	-
Тема 7. Соціальна критика «зліва». Домарксистські та немарксистські «ліві» соціально-критичні концепції	12	4	2	-	-	6	-	-	-	-	-	-
Тема 8. Класичний марксизм. Марксизм у ХХ ст	14	4	4	-	-	6	-	-	-	-	-	-
Тема 9. «Правий» вектор соціальної критики	14	2	5	-	-	7	-	-	-	-	-	-
Тема 10. Постмодерна соціальна критика	18	4	5	-	-	9	-	-	-	-	-	-
Разом за розділом 2	70	18	18	-	-	34	-	-	-			-
Усього годин	120	30	30	-	-	60	-	-	-	-	-	-

4. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Вступ до дисципліни. Передумови формування соціальної критики	4
2	Концептуальні засади соціальної критики. Основи соціології критики	2
3	Універсальні вектори соціальної критики. Соціальна критика у стародавні часи: Шумер, Єгипет, Китай, Індія	2
4	Соціально-критичні потенції християнства. Критичні концепції у добу Середньовіччя та Ренесансу	2
5	Соціально-критичні потенції Просвітництва та Реформації	2
6	Соціальна критика «зліва». Домарксистські та немарксистські «ліві» соціально-критичні концепції	2
7	Класичний марксизм. Марксизм у XX ст.	4
8	«Правий» вектор соціальної критики	5
9	Постмодерна соціальна критика. Постколоніалізм, феміністичний та екологічний напрямки соціальної критики, анти- та альтерглобалізм	5
10	Контрольна робота	2
	Разом	30

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	Робота з літературою згідно програми	20
2	Підготовка до контрольних робіт	10
3	Визначити форми критики у запропонованому авторі серіалі/кінофільмі	2
4	Прочитати вибрану на власний розсуд зі списку літератури до навчальної програми (або будь яку іншу) утопію/антиутопію. До якого типу утопічної свідомості за К. Мангеймом відноситься даний твір? Потрібно обґрунтувати відповідь.	10
5	Розробити 10 тестів до теми з програми дисципліни, визначеної на власний розсуд	6
6	Підготовка до іспиту	12
	<i>Усього годин</i>	60

6. Індивідуальні завдання

Не передбачено навчальним планом.

7. Методи навчання

8. Методи контролю

Виступи у дискусії на семінарах, усні доповіді, поточна контрольна робота, презентація індивідуального завдання, іспит. *Підсумковий контроль з курсу здійснюється у системі Moodle.*

8. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання										Екзам ен	Сума			
Розділ 1					Розділ 2					Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Індивіду альне завдан ня	Разом		
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10		-	-	-	-
20					20					10x2		60	40	100

Критерії оцінювання

Виступ у дискусії на семінарі – це усний виступ з одного з питань, що розглядається на семінарському занятті. Виступ у дискусії має продемонструвати знання матеріалів лекції, літератури та аргументацію точки зору студента/студентки. Максимальна кількість балів – 3. *Критерії оцінювання:* знання матеріалу теми (поняття, концепції, приклади), грамотність, самостійність, аргументованість.

Усна доповідь готується самостійно на основі прочитання джерела, зокрема зі списку літератури. Тема доповіді обирається самостійно. Доповідь має розширювати певні питання лекції за допомогою ідей та положень конкретного джерела. Тривалість доповіді – до 10 хвилин; бажано, аби вона виголошувалася авторкою/автором своїми словами, а не прочитувалася з аркушу. Доповідь може супроводжуватися візуальними або відео матеріалами. Максимальна кількість балів – 5. *Критерії оцінювання:* відповідність завданню, знання матеріалу джерела, логічність, самостійність, аргументованість, оригінальність.

Контрольна робота. Завдання контрольної роботи складаються з теоретичних питань нормативного або проблемного характеру, творчих завдань. Максимальна кількість балів – 15 балів. *Критерії оцінювання:* відповідність завданню, адекватність використання понять та ідей теми, грамотність, аргументованість, оригінальність, повнота відповіді.

Письмовий іспит складається з теоретичних питань нормативного або проблемного характеру. Максимальна кількість балів – 40. *Критерії оцінювання:* самостійність – 8 балів; використання концептів та положень програми дисципліни – 8 балів; повнота відповіді – 8 балів; аргументованість – 8 балів; грамотність, логічність, структурованість – 8 балів.

Підсумковий контроль з курсу здійснюється у системі Moodle

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка
	для чотирирівневої шкали оцінювання
90-100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

Для допуску до підсумкового семестрового контролю потрібно набрати 30 балів.

Критерії оцінювання навчальних досягнень

Критерії оцінювання залікової роботи

40-32	балів отримують студенти, які в заліковій роботі продемонстрували ґрунтовні знання у відповіді на запитання білету; творчий підхід до розкриття теми, з відсилками як до джерел обов'язкової, так і до джерел додаткової літератури; вміння актуалізувати науковий пошук та аргументувати свою думку; навички написання якісного, структурованого академічного тексту.
31-24	балів отримують студенти, які повністю відповіли на запитання залікового білету, але їхній відповіді бракує творчого підходу, трансґресії за межі викладеного в лекціях матеріалу; бракує апеляцій до джерел додаткової літератури; у тексті присутня чітка аргументація, логіка викладу, структура, проте можуть мати місце деякі фактологічні помилки тощо.
23-16	балів отримують студенти, які повністю відповіли на запитання залікового білету, використавши знання, отримані лише на лекційних заняттях, в роботі бракує творчого (пере)осмислення цих знань, не проблематизуються питання, а дається заздалегідь заготовлена відповідь; текст в цілому структурований, якісний, з невеликою кількістю несуттєвих помилок.
15-8	балів отримують студенти, які відповіли на запитання залікового білету, проте деякі аспекти теми залишилися не розкритими; відповідь, у якій студент використовує знання, отримане на лекціях, структурована, логічна, але не аргументована; робота має лексичні, стилістичні, фактологічні помилки, яких не надто багато.
7-0	балів отримують студенти, у роботі яких є спроба відповіді на поставленні питання, яка виглядає поверховою; текст не структурований, відсутня логіка викладу матеріалу та його аргументація; мають місце помилки як у знанні матеріалу, так і мовні, яких доволі багато.

Критерії оцінювання контрольної роботи

10-9	балів отримують студенти, які у контрольній роботі продемонстрували ґрунтовні знання у відповіді на запитання; творчий підхід до розкриття теми, з відсилками як до джерел обов'язкової, так і до джерел додаткової літератури; вміння актуалізувати науковий пошук та аргументувати свою думку; навички написання якісного, структурованого академічного тексту.
8-7	балів отримують студенти, які повністю відповіли на запитання залікового білету, але їхній відповіді бракує творчого підходу, трансґресії за межі викладеного в лекціях матеріалу; бракує апеляцій до джерел додаткової літератури; у тексті присутня чітка аргументація, логіка викладу, структура, проте можуть мати місце деякі фактологічні помилки тощо.
6-5	балів отримують студенти, які повністю відповіли на запитання залікового білету, використавши знання, отримані лише на лекційних заняттях, в роботі бракує творчого (пере)осмислення цих знань, не проблематизуються питання, а дається заздалегідь заготовлена відповідь; текст в цілому структурований, якісний, з невеликою кількістю несуттєвих помилок.
4-3	балів отримують студенти, які відповіли на запитання залікового білету, проте деякі аспекти теми залишилися не розкритими; відповідь, у якій студент використовує знання, отримане на лекціях, структурована, логічна, але не аргументована; робота має лексичні, стилістичні, фактологічні помилки, яких не надто багато.
2-1	балів отримують студенти, у роботі яких є спроба відповіді на поставленні питання, яка виглядає поверховою; текст не структурований, відсутня логіка викладу матеріалу та його аргументація; мають місце помилки як у знанні матеріалу, так і мовні, яких доволі багато.

9. Рекомендована література

Основна література

1. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. Київ : Основи, 2004. 230 с.
2. Горкгаймер М. Критика інструментального розуму. Київ : ППС-2002, 2006. 282 с.
3. Жеребкіна І.А. Феміністська теорія 90-х років: проблеми та парадокси репрезентації жіночої суб'єктивності. *Філософська думка*. 2000. № 6. С. 56-71.
4. Култаєва М.Д. Макс Горкгаймер – патріарх Франкфуртської школи // Култаєва М.Д. Макс Горкгаймер. Критика інструментального розуму. Київ : ППС-2002, 2006. С. 252-283.
5. Мангайм К. Ідеологія та утопія / Пер. з нім. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2008. 370 с.
6. Мейсон П. Посткапіталізм. Путівник у майбутнє. Київ : Наш формат, 2019. 348 с.
7. Поппер К. Злиденність історизму / Пер. з англ. Київ : Видавництво гуманітарної літератури «Абрис», 1994. 192 с.
8. Поппер Карл. Відкрите суспільство і його вороги: В 2-х тт. Київ : Основи, 1994. Т. 1. 444 с.; Т.2. 494 с.
9. Рікер П. Ідеологія і утопія; пер. з англ. В. Верлока. Київ : Дух і літера, 2005. 386 с.
10. Російчук Т. Антиутопія інформаційного суспільства. *Соціальна психологія*. 2008. № 1. С. 85–95.
11. Романенко О. Я. Утопія як досвід системного передбачення соціального майбутнього. *Гілея*. 2017. Вип. 116(1). С. 180-185.
12. Соціально-економічний вимір України в період зміни політичних еліт. / В. Юрчишин. Київ : Разумков центр, 2019. 46 с.
13. Франкел Б. Постіндустріальні утопісти; пер. з англ. О. А. Юдін. Київ : Ніка–Центр, 2005. 304 с.
14. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції. Київ : Наш формат, 2018. 576 с.
15. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії. Київ : Наш формат, 2019. 608 с.
16. Encyclopedia of political theory / Mark Bevir, editor. 3 v. Thousand Oaks (Ca)-London-New Delhi: SAGE Publications, Inc., 2010. 1524 P.
17. Gregg V. Possibility of social critique in an indeterminate world. *Theory and society*. Amsterdam, 1994. Vol.23. P. 327-366.
18. Luhmann N. Am Ende der Kritischen Soziologie. *Ztschr. fur Soziologie*. Stuttgart, 1991. Jg. 20, H. 2. S. 147-152.
19. Searle J. R. The Construction of Social Reality. N.Y. : Simon & Schuster, 1995. 241 p.
20. The utopia reader / edited by Gregory Claeys and Lyman Tower Sargent. New York and London : New York University Press, 1999. 421 P.

Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

- Інститут соціології НАН України (Київ): [http:// i-soc.com.ua/ukr/index.php](http://i-soc.com.ua/ukr/index.php)
- Соціологія: теорія, методи, маркетинг (Київ, Інститут соціології НАН України): <http://i-soc.com.ua/journal/content.php>
- Український соціологічний журнал (Харків, ХНУ імені В.Н.Каразіна, Соціологічна асоціація України): <https://periodicals.karazin.ua/usocjour>
- Український соціум. Науковий журнал (Київ): <http://www.ukr-socium.org.ua>
- Центр Разумкова: <http://razumkov.org.ua/ukr/index.php>
- Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва: <http://dif.org.ua>
- Київський міжнародний інститут соціології (КМІС): <http://www.kiis.com.ua>

- Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка: <http://www.uisr.org.ua/monitoring>
- «Критика» (часопис). Міжнародний огляд книжок та ідей: <https://krytyka.com/ua>
- Журнал соціальної критики «Спільне»: <http://commons.com.ua>

**Забезпечення викладання навчальної дисципліни
для змішаної форми навчання
(Особливості навчання за денною формою в умовах подовження дії обставин
непоборної сили, в тому числі військового стану в Україні)**

В умовах **військового стану** освітній процес в університеті здійснюється за дистанційною формою навчання, а саме:

- дистанційно (за затвердженим розкладом занять) на платформі Zoom проводяться всі лекційні заняття;
- дистанційно на платформі Zoom проводяться практичні (семінарські), індивідуальні заняття та консультації, контроль самостійної роботи.

Підсумковий контроль з курсу здійснюється у системі Moodle.